

Marosán Bence Péter

1978-ban születtem Budapesten. 1997-ben érettségiztem az Anna Frank Gimnáziumban. Ugyanez év őszétől vagyok az ELTE BTK filozófiai szakjának hallgatója. 2000-ben felvettek az ELTE esztétika szakjára is. Filozófia szakon 2004-ben végeztem, esztétika szakon 2008-ban. 2005 óta vagyok az ELTE Filozófiai Doktori Iskolájának kutatója, fenomenológia alprogramban. 2008 őszén négy hónapot töltöttem a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj finanszírozásával Írországban, a Dublini Egyetemen (University College Dublin). 2009 téli szemeszterben öt hónapot töltöttem DAAD-ösztöndíjjal Németországban, a Wuppertali Egyetemen (Bergische Universität Wuppertal). 2010 tavaszán és nyarán összesen öt hónapot töltöttem a párizsi Sorbonne I egyetemen, részben az Erasmus program keretében, részben a Francia Intézet ösztöndíjával. Fő kutatási területem Edmund Husserl munkássága.

Marosán Bence Péter

Max Weber és Edmund Husserl tudományfelfogása

A tudomány mint életforma

Noha Weber és Husserl tudományfelfogása számos összehasonlítható pontot kínál, fel kell tennünk a kérdést, hogy mi indokolhat egy ilyen összehasonlítást azon túl, hogy egy időben éltek, és mindketten a korabeli német filozófia és tudományos élet kiemelkedő képviselőjének számítottak. Összehasonlítást igazán ott izgalmas végezni, ahol gondolkodók egymásra hatásáról van szó; vagy legalábbis, különböző időkben élt gondolkodók esetében, hatástörténetről. Weber és Husserl esetében mindenekelőtt összefonódó hatástörténetről van szó; azaz ketten együtt fejtettek ki alapvető hatást bizonyos szerzőkre, mint például a szociológus Alfred Schützre. De vajon Husserl és Weber között beszélhetünk kölcsönhatásról? Annyi bizonyos, hogy mindketten ismerték a másikat, hivatkoztak egymásra, valamennyit olvastak is a másiktól. Weberről tudjuk, hogy olvasta a *Logikai Vizsgálódások* két kötetét. Weber esetében bizonyíthatónak tartják Husserl hatását az ideáltipikus fogalomalkotás weberi módszerének kialakításában.¹ Husserl esetében túlzás volna Weber-hatásról beszélni, néhányszor szóba került Weber neve Jaspers-szel folytatott beszélgetései során. Vannak közös pontok a két gondolkodó életében: mindkettejükre nagy hatással volt Wilhelm Dilthey (Husserl maga azt mondta, hogy 1913 és 1925 között a „Dilthey-jel való legintimebb közösségben” filozófált).² Ezek a ténylegesen rögzíthető érintkezési pontok.

A párhuzamok azonban továbbmennek annál, mint amit a fentiek indokolhatóvá tennének. Minek köszönhető ez? Túlzottan egyszerű volna itt a közös intellektuális klímára hivatkozni. Számos gondolkodó, akik ebben a szellemi légkörben tevékenykedtek, tőlük gyökeresen különböző gondolkodói pályát futottak be. Maga a korhangulat, a korban meghatározó tendenciák önmagukban még nem magyaráznak semmit. Amit itt ki kell emelnünk, hogy mindkettejüknél megjelentek bizonyos olyan alapvető motívumok, amelyek egy rokonszerkezetű gondolati mozgásteret rajzoltak ki. Ezeket a motívumokat a közös szellemi légkör részben magyarázza; viszont maguk ezek a motívumok azok, amelyek elsősorban felelősek a rokongondolatok kifejlődéséért. Azok a korabeli viták és problémák, amelyek a két gondolkodó számára meghatározók voltak, a pszichologizmusvita, a demarkációs-probléma (vagyis a természettudományok és szellemtudományok viszonyáról folytatott polémiák) és az értékekről és világnézetekről folytatott viták. Noha a két gondolkodó kutatási iránya és alapvető érdeklődése különböző volt (Weber a maga

1 Muse 2007.

2 Husserl 1994, 275. o.

tudományelméleti és szociológiai orientációjával, Husserl az intencionális élmények immanens analízisével), mégis a fentebbi vitákban lényegileg hasonló módon foglaltak állást. Gondolkodásukban bizonyos pontokon olyan erősen hasonló kontextus épült ki, ami a párhuzamos gondolati irányokat lehetővé tette és elősegítette.

A jelen tanulmány szempontjából, mint a cím is mutatja, elsősorban a tudományra mint hivatásra vonatkozó felfogásukban jelentkező párhuzamok érdekelnek bennünket. Erről, előzetesen azt állapíthatjuk meg, hogy mindkettejüknél kimutatható egy életfilozófiai-egzisztenciális inspirációjának nevezhető tudós-, illetve tudományfelfogás. Eszerint a tudomány elsősorban életforma, hivatásként is olyan, amelynek teljesen át kellene hatnia a tudományt életfeladatnak választó és akként gyakorló ember életét és személyiségét. Továbbá mindkét szerzőnél megjelenik a tudós össz-társadalmi felelősségének motívuma. A tudományhoz mint életformához, mindkettejüknél etikai követelmények és előírások kapcsolódnak. Valaki persze lehet úgy is sikeres tudós, hogy a hivatására jellemző normatív követelményeknek nem felel meg, de Weber és Husserl leírása szerint a hivatásból adódó ilyen normák teljes negligálása meg kell bosszulja magát a tudományos tevékenységen is, és végső soron a kutatómunka, vagy éppen a tudományos oktatómunka eredményességét fogja vissza. Ebben a tanulmányban magáról a tudományról mint életformáról szeretnénk szólni Weber és Husserl alapján, tehát ez lesz ezen írás homlokterében is. Ezentúl azonban szeretnénk érintőlegesen kitérni majd annak az általános filozófiai pozíciónak a párhuzamaira is, amelyet Weber és Husserl elfoglaltak.

Weber – Értékmentesség és tudományos racionalitás

Weber két szinten is tárgyalja a tudományt.³ Egyrészt mint az egyetemeken folytatott oktatást, másrészt mint az egyetem falain belül, illetve részint azon kívül folytatott kutatómunkát. Mindkettőnek alapvető követelménye az értékmentesség; vagyis hogy a tudós szigorúan arra korlátozódjon, amit tényszerűen meg tud állapítani, ne keverje bele a maga érték szempontjait, szimpátiáit és antipátiáit sem az oktatás folyamatába (vagyis ne váljon katedraprofétává), sem pedig a kutatómunkába. Weber egyfajta intellektuális jóhiszeműséget ír elő a tudósoknak, vagyis a tudomány emberének tudnia kell reflektálnia saját előfeltevéseire és morális-gyakorlati elkötelezettségeire, és képesnek kell lennie rá, hogy ezeket az elkötelezettségeket kikapcsolja a kutatás és az oktatás tevékenysége során. Maga ez az intellektuális jóhiszeműség szintén egyfajta normatív előírás a tudomány számára; olyan előírás viszont, amely végső soron a tudomány mint tudomány hatékonyságát hivatott biztosítani. Másfelől a tudománynak mint társadalmi intézménynek, vagy mint akadé-

³ Weber 1970, 126-156. o.

miai műfajnak megvannak a maga szűkebb, konkrétabb szakmai normái, megvannak a tudományos diskurzus írott és íratlan szabályai; ezek a szabályok részben módosíthatók, részben viszont merevek; de létezésük – az „intellektuális jóhiszeműség” általános szabályához hasonlóan – szintén a tudomány ösztársadalmi sikerességét hivatott biztosítani; minden átmeneti buktatójokkal egyetemben (vagyis a „meg nem értett, korukat megelőző tudósokkal”, illetve az olyan buktatókkal együtt, hogy az egyetemi tanerő utánpótlásának biztosításánál, az új tanárok választásánál, alkalmasint nem a legalkalmasabbat választják ki, hanem azt, aki adott esetben a legjobban tudja magát „menedzselni” – ahogy erről Weber *A tudomány mint hivatás*ban meg is emlékezik).⁴

Mit jelent az értékmentesség Webernél?⁵ Elsősorban elmélet és gyakorlat különválasztását. A tudományok a megismeréssel foglalkoznak, a világ oksági szerkezetének a feltérképezésével. Az értékek arra vonatkoznak, hogy a világon belül mivel érdemes, és mivel nem érdemes foglalkozni, mi az értékes, mi az értéktelen, és mi a káros vagy kártékony. Lét és legyen különbségéről van szó; a tudomány azt mondja meg, hogy mi van, az etika pedig azt, hogy minnek kell lennie, illetve, hogy hogyan kell cselekednünk. Az etika értékek mentén szerveződik meg; az értékek szabnak irányt a gyakorlati cselekvésnek.

Mindannyian már eleve értéktelelezésekben élünk, tudva vagy tudatlanul. Az élet önfenntartásra törekszik, az életben már eleve benne vannak a különböző, többé vagy kevésbé implicit értéktelelezések. (Egy további közös pont Weber és Husserl között e helyen: Weber alkalomszerűen hivatkozik Nietzsche-re; többek között éppen az értéktelezés és az értékek relativizmusa kapcsán – a „mindenki magának választ isteneket” motívumánál. Husserl nem kimondottan hivatkozik Nietzsche-re – az etikáról tartott előadásai során⁶ hangzik el tőle néhány elmarasztaló megjegyzés rá vonatkozólag. Viszont Husserl könyvtárában több Nietzsche-kötet is található, amelyekről tudható, hogy Husserl olvasta őket. Van olyan értelmező – Lev Sesztov –, aki egyenesen Nietzsche-ből vezeti le Husserlt).⁷ Már eleve meghoztuk gyakorlati állásfoglalásainkat; ezen állásfoglalások mentén tájékozódunk és igazodunk el az életben.

Weber ezeknek az állásfoglalásoknak a „kikapcsolásáról” beszél a tudományos kutatás és vizsgálódás folyamatában – az egész leírás nagyon hasonló a redukciók husserli módszeréhez; még a német kifejezés „Ausschaltung” (melyet Husserl időnként használ a redukció megjelölésére) is megegyezik. Ez a kikapcsolás azt jelenti, hogy a tudománynak azzal kell foglalkoznia, ami van, és ahogyan van, tekintet nélkül arra, hogy a gyakorlati életben hogyan foglal állást ezekkel a dolgokkal kapcsolatban. A tudományos kutatásban a becsempészett értékorientáció elég hamar leleplezi magát az akadémiai diskurzus folyamatában. Weber arra hivatkozva tiltja le a gyakorlati állásfoglalást az egyetemi ok-

4 I.m. 129. o.

5 „A társadalomtudományi és társadalompolitikai megismerés objektivitása.” In i.m.

6 Hua XXIX., 382. o.

7 Sesztov 1997.

tatásban (illetve általában az oktatásban mint intézményben), hogy a tanár pozíciófölényben van a diákkal szemben; a tanteremben a diák nem kezdeményezhet vitát a tanár által vallott értéktételezésekről. Az oktatásban csak a kanonizált ismeretanyagot lenne szabad közvetítenie a tanárnak; igaz, teszi hozzá Weber, a jó tanár attól igazán jó, hogy ha személyesen tud szólni a diákhöz, ha képes úgy közvetíteni a szaktudományos anyagot, hogy a diák érezze, ezek a tudományos kérdések személyesen is érintik. Mi a helyzet viszont a problematikus tudományos álláspontokkal? Akadémiai tekintetben be nem bizonyított, problematikus tudományos hipotéziseket is szabad közvetítenie a tanárnak? Igen, de csak mint problematikusokat.

Husserl – Előfeltevés-mentesség, tudományosság, világnézet

Ami Weber és Husserl között alapvető kapcsolódási pontot képez az a tudományos racionalitás melletti állásfoglalásuk; tudomány és érték, tudományosság és világnézetiség közötti bármiféle kompromisszum elutasítása. Amint Weber azt mondja, hogy a világnézet nem való a katedrára, úgy Husserl azt mondja, hogy a világnézet nem való a szaktudományos diskurzushoz. Ha megnézzük a témával konkrétan foglalkozó, *A filozófia mint szigorú tudomány*⁸ című írását, akkor azt találjuk, hogy a szerző Weberhez hasonló módon érvel a tudományok függetlensége és értékmentessége mellett. De Husserlnél látszatra alapvetően más a helyzet, mint Webernél, lévén Husserlnél a központi téma a tudományos filozófia lehetősége. Álláspontja szerint mind a mai napig nincsen igazán tudományosnak nevezhető filozófia, vagyis olyan filozófia, amelynek tételei általánosan elismertnek számítanak, melyeket kanonizált ismeretanyagként lehetne közvetíteni a filozófiát tanuló diáknemzedékek számára. Ami jelenleg filozófiaoktatás címen folyik, állapítja meg Husserl, az nem más, mint filozófusok többé vagy kevésbé plauzibilis álláspontjainak lexikális anyagként történő továbbadása. A diákoknak be kell biflázniuk, hogy mit mondtak korábbi vagy akár kortárs filozófusok, esetleg elmondhatják minderről a saját véleményüket, és akkor ez zajlik az akadémikus filozófia címszava alatt. De ez még nem filozófia – állapítja meg a szerző. A filozófia immanens télosza, legbensőbb célja szerint arra kellene irányuljon, hogy rendszerre formált ismeretanyagot állítson elő, hogy régi kérdésekre megtalálja a végérvényesnek számító válaszokat, és ezeket a válaszokat koherens teoretikus építményben rendezze el.

A célok tehát lényegileg különbözőnek tűnnek. Husserl számára a végső cél, egészen a halála előtt közvetlenül keletkezett kutatási kéziratokig, a tudományos filozófia megteremtése volt (noha nála a tudományosság fogalma közel negyven év alatt jelentős értelemmódosulásokon ment keresztül). Husserl matematikusnak indult, és

8 Husserl 1972.

miután átképezte magát filozófussá, a szakterületén kívül eső diszciplínákkal, mint amilyen a szociológia és a pszichológia, érdeklődő amatőr módjára foglalkozott; néhol mélyebben és alaposabban, mint például a kortárs pszichológiával, ahol (főként Carl Stumpf barátja révén) valóban kiterjedt ismeretanyagot sajátított el; de nem foglalkozott a szaktudományos kérdésekkel olyan mélységig, ahogy azt Max Weber tette. Max Weber tudományos igényű és alaposágú interdiszciplináris kutatásokat folytatott, és magas szinten bírta a kor tudományos színvonalán álló, az ő kutatási és érdeklődési területeit érintő szaktudományos ismeretanyagot. A szaktudományokkal Husserl nem került ilyen mélységű ismeretségbe; ő elsősorban filozófiai kérdésekkel és problémákkal foglalkozott. Webernek viszont nem volt célja az, hogy létrehozza a valóban szigorúan tudományos filozófiát; noha állandóan folytatott filozófiai tekintendő tudományelméleti reflexiókat, és elvi szinten foglalt állást számos filozófiai kérdésben. Elvi szinten: azaz a kanti értelemben vett apriori érvényesség igényével. Döntő filozófiai kérdésekben foglalt állást oly módon, hogy temetésekor Karl Jaspers „korunk legnagyobb filozófusa”-nak nevezte.

Mégis: a tudományos racionalitásról, a tudományos diskurzusról és a tudományos-ságnak mint társadalmi intézménynek a működéséről vallott felfogásukban a párhuzam eltéveszthetetlen. Mindketten alapvető veszélynek látják a tudománnyal szembeni kortárs szkepszist, az irracionalizmus térnyerését, és diagnózisuk is lényegében hasonló; noha Husserl az okok behatóbb vizsgálatával csak utolsó, nem teljesen befejezett művében, a *Krízis*-ben foglalkozik. Kiváltképp az ifjabb nemzedék az, amely azt várja, hogy életproblémáikra a tudományok végérvényes megoldásokkal szolgáljanak, és elfordul tőlük, mivelhogy az utóbbiak nem hajlandók ezekkel a problémákkal foglalkozni. Ez a motívum mindkét szerzőnél megtalálható.

Ez mutat rá a két szerző tudományfelfogásának talán leglényegesebb különbségére, amely azonban érdeklődésük sajátos irányából következő különbség. Weber arra a kérdésre, hogy képes-e a tudomány ezekre az életproblémákra, a végső metafizikai kérdésekre választ adni, egyértelmű *nemmel* felel. Ezek a kérdések túlmutatnak a tudomány specifikus illetékességi területén. Ezek olyan világnézeti kérdések, amelyekben kinek-kinek magának kell döntenie. Végső soron idetartoznak az értékválasztás kérdései is, az, hogy az egyes embernek milyen értékek mentén kell kialakítania személyes életgyakorlatát. Husserlnél azonban a filozófia lényegéhez tartozik, hogy ezekre a kérdésekre választ tud adni: mint hangsúlyozza, a fenomenológiának tudnia kell felelni minden feltehető értelmes kérdésre. A fenomenológiának mint etikai fenomenológiának apodiktikusan evidens, tehát egyszer s mindenkorra érvényes választ kell tudnia adni az értékválasztás kérdéseire. Etikai előadásában Husserl ilyen abszolút (és apodiktikus módon belátható) értékeknek tartja például a személy értékét, valamint a személy integritásának, a személy szabadságának az értékeit. De

ezen túlmenően a végső egzisztenciális kérdésekre is a fenomenológiának kell tudnia választ adni – kutatási kéziratában gyakorlatilag 1907-től kezdve Husserl egy apodiktikus metafizika lehetőségével foglalkozik. A filozófia ilyen irányú kalandjait Weber kantianus szellemben letiltja (míg Husserl egy leibnizi ihletettséggű metafizika irányába tapogatózik tovább; mely az örökké élő transzcendentális egók univerzális közösségének a víziójában él).

Az apodiktikus metafizika lehetősége, mint filozófiai probléma, még ma is nyitva áll, és további kutatások témája. Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ tudjunk adni, végig kell járnunk azt az egész utat, amelyet Husserl kijelölt, de maga nem tudott már egészen bejárni. A tudós egzisztenciális pozíciójának vonatkozásában azonban a két szerző gondolatai egybevágóak. A tudomány értékmentessége Webernél, miként arra az értelmezők közül Wolfgang Schluchter is rámutatott, nem jelenti mindenféle értéktől való függetlenségét. A tudós, Husserlnél is, és Webernél is, egy szervezetet képvisel, a tudományt mint közösségi intézményt, valamint az ebben lecsapódott, társadalmilag megszervezett tudást. A tudományos kutatást, mint fentebb is jeleztük, normák kötik. Csak míg a szó tulajdonképpeni értelmében vett etikát személyes értékek jellemzik, amelyek egy individuális életgyakorlat kialakításáért felelősek, addig a tudományosság normái egyfelől a tudományos kutatás hatékonyságát hivatottak biztosítani, másfelől egy egészen általános értelemben a tudományos kutatásban is jelentkeznek bizonyos értékötöttségek, egyfajta „tudományos morál” formájában. A tudományos filozófia éthoszában élő Husserl ezt utolsó főművében így fogalmazta meg: „Filozofálásunk során, miként is tekinthetnénk el ettől? az emberiség funkcionáriusai vagyunk.”⁹ És az osztársadalmi prosperálásban és haladásban játszott szerepért viselt felelősség motívuma Webernél is több helyen felbukkan.

Husserl és Weber – Az univerzális racionalitás éthosza és korlátai

Weber és Husserl esetében tehát számos közös pontot találhatunk. Ami első pillantásra alapvetően különbözőnek mutatja kettejük tudományfelfogását, az az általuk szem előtt tartott tudományterület különbsége. Weber mindenekelőtt a társadalomtudományok iránt érdeklődött, és tudományelméleti vizsgálódásai a társadalomtudományokra, illetve általában a szellemtudományokra (*Geisteswissenschaften*) irányultak; arra a problémára, hogy ezek a tudományok, melyek Weber korában még nem léteztek „szigorú tudományokként”, hogyan tehetők mégis azzá. Noha Husserlnél munkássága folyamán fokozatosan kifejlődött egyfajta humántudományos érdeklődés, mely a szellemtudományok

⁹ Hua VI, 15. o.

elvi megalapozását is felölte,¹⁰ és amely később folyamatosan elmélyült, tudományelméleti munkássága kezdetén (és ilyen tudományelméleti munkának tekintette alapjában véve a *Logikai Vizsgálódásokat* is) mégis a matematika és a formális logika problémái felé tájékozódott. Ezeknek mint tudományoknak az elvi, szigorú megalapozási lehetőségeit kutatta. Érdeklődési irányából következően Husserl egy magasabb absztrakciós szinten mozgott, és a weberi kérdésfeltevésnél absztraktabb, mondhatni *par excellence* filozófiainak számító problémák érdekelték.

Husserl számára lényegileg meghatározó volt a modern matematikai–természettudományos módszereszmény, mint arra Heidegger kritikai célzattal rá is mutatott.¹¹ Amihez persze rögtön hozzá kell tenni azt is, hogy Husserl már a *Logikai Vizsgálódások* korszakától kezdve önnön filozófiai vízióihoz idomította hozzá a szigorú tudományosság eszményét, amennyiben a filozófia tudományosságáról beszélt. A filozófia tudományosságával kapcsolatban az abszolút előfeltevés-mentesség princípiumát,¹² valamint a szemléletiség princípiumát, mint „minden filozófiai princípiumok princípiumát”¹³ állította fel követelményként. Az első némiképp félrevezető lehet, és sokakat félre is vezetett: sokan úgy vélték, hogy az abszolút előfeltevés-mentesség követelményének címszava alatt Husserl egy kartézianus motívumot követ, és minden előítéletnek a filozofálásból való gyökeres kiirtásának a szükségességét hirdeti. Husserl azonban teljesen tisztában volt vele, hogy nem lehetséges minden előítéletet kiiktatni a gondolkodásból; ezzel szemben meglehetősen egyértelműen úgy határozza meg az abszolút előfeltevés-mentesség princípiumát, hogy a filozófusnak tilos a filozófián kívüli ismereti teljesítményekhez folyamodni; hogy tehát a filozófusnak minden egyes ismeretet és tudományos állítást magának kell kritikailag megvizsgálnia. A „princípiumok princípiuma” ennek a vizsgálatnak a módjára vonatkozik: jelesül, hogy a filozófián belül, Husserl szerint, csak az számíthat igazolt, érvényes ismeretnek, aminek tiszta szemléleti adottság feleltethető meg. A filozófiai tudományosság ezen legalapvetőbb követelményei mentén vizsgálja meg Husserl a különböző filozófiai problémákat.

Weber elsősorban nem ilyen hagyományos és nagyon általános filozófiai kérdésekkel foglalkozik. Ahogy a fentiekben is láthattuk tudományelméleti munkássága leginkább a szellem- és kultúratudományok módszertanával foglalkozik, amely soha nem marad meg nála absztrakt elméleti szinten, hanem saját tudományos kutatásai során rögtön a tudományos gyakorlatban is alkalmazza (vallásszociológiai, gazdaságtani elemzéseiben), az elvontabb filozófiai problémákat is ennek a konkrét (társadalom)tudományos

10 Gyakorlatilag már az *Eszmék (Ideen)* második kötetétől kezdve (Hua IV), de az azt megelőző években is találkozunk a kutatási kéziratokban a szellem- és humántudományok problémájával foglalkozó fejtegetésekkel (Hua XIII, 77–110. o.), és a kései kutatási kéziratokban, melyek az élvilág problémáival foglalkoznak, egészen kiterjedt és elmélyült fejtegetéseket találhatunk, kifejezetten a szellemtudományok megalapozhatóságának kérdéseivel kapcsolatban (főként Hua XXIX, XXXIX).

11 Vö. GA 17, 271–275., 317. o.

12 Hua XIX/1, 24–28. o.

13 Hua III/1, 51. o.

praxisnak a perspektívájából vizsgálja. Azzal együtt, hogy Weber elemzései konkrétabb területeket érintenek, mint Husserléi, és Webernek a megismerés objektivitása és elfogulatlansága is elsősorban a társadalomtudományos megismerés objektivitásaként és elfogulatlanságaként, vagy ha úgy tetszik, értékmentességeként vetődik fel,¹⁴ Weber és Husserl kordiagnózisa, racionalitás-felfogása helyenként teljesen egybevágni látszik.

A „társadalomtudományos megismerés objektitásáról” rögtön meg is kell jegyeznünk, hogy ez az objektívitas-fogalom szoros párhuzamot mutat Husserl sokszor kritizált, és szinte mindig félreértett előfeltevés-mentesség fogalmával. Mindkét szerzőnél arról van szó, hogy a tudósnek tudnia kell saját elfogultságairól, minél jobban meg kell ismernie saját előfeltevéseinek rendszerét, és tudnia kell ezeket kezelni a (Webernél) társadalomtudományos, illetve (Husserlnél) filozófiai megismerés folyamán, tudnia kell hozzájuk képest távolságot teremteni, hogy e feltevések minél kevésbé torzítsák a megismerés folyamatát és eredményeit. A tárgymegismerés ily módon mindig összekapcsolódik és együtt jár az önmegismeréssel, saját látens előfeltevéseink felszínre segítségével. Az önreflexivitásnak ebben a követelményében mindkét szerző messzemenően megegyezik egymással.

De az értékmentesség, illetve a tudományos elfogulatlanság követelményével együtt mindkettejüknél megjelenik egy olyan racionalitás-ideál, mely egyfelől egzisztenciális implikációkkal jár (mely a tudományra, mint életformára és létezés módra vonatkozik), és másfelől kordiagnosztikai következményeket is maga után von. Arról van szó, hogy mind Weber, mind Husserl megrendülve tapasztalta, miként inog meg a korabeli értelmiség, művelt és kevésbé művelt közönség racionalitásba vetett hite, miként erősödnek meg a különböző irracionalista, alkalmasint egyenesen tudományellenes tendenciák. Webernél ez a katedrapróféták kritikájában jut kifejezésre: szerinte az egyetemi oktatónak határozottan távol kell tartania a katedrától értékpreferenciáit és politikai hitvallásait. A katedraprófétáknak a tanulmány elején már említett weberi kritikája szerint az a tudós, aki a tantermekbe viszi saját politikai, etikai, vallási és egyéb, tudományon kívüli meggyőződéseit és értékszempontjait, egyfelől visszaél intézményes erőfölényével, hiszen a tanterekben a diákok nem kritizálhatják a tanárt, másfelől a tudományt is megrontja azáltal, hogy tudományon kívüli értékszempontokat kever bele. Webernek eleven tapasztalata volt arról, amikor a tanterekben kezdett elharapózni az irracionálisizmus, és a haza javának szempontjából üdvözítőnek tartott politikai és egyéb elképzeléseiket minden szégyenkezés nélkül hirdették egyes tanárok a tanórákon, másfelől, hogy a szellemi életben is egyre inkább teret hódítottak az irracionalista eszmék.

Husserl az intellektuális és politikai irracionálisizmus ugyanilyen térhódításával volt kénytelen szembenézni életének utolsó alkotói szakaszában, a *Válság* időszakában. Élete utolsó főművében a szerző részben arra a kérdésre kereste a választ, hogy minek tudható be a tudományokkal, és általában a racionalizmussal, illetve a racionalitással szembeni

14 Weber 1970, 9. o.

majdhogynem általánosnak tekinthető korabeli kiábrándultság. Husserl ezt részben a tudományban fellépő szükségszerű *elidegenítő* tendenciáknak tudja be: a tudománynak el kell távolodnia a mindennapi élettől és a közvetlen világtapasztalattól, absztrakt-idealizáló konstrukciókat kell nyújtania ahhoz, hogy tudományként működni tudjon. Olyan pont ez, ahol Weber és Husserl ismét találkoznak: Weber szintén felhívja a figyelmet a tudomány elidegenítő jellegére, mint a világ *varázstalanításának* (*Entzauberung*) szükségszerű következményére. Másfelől, és az előbbivel szoros összefüggésben, Husserl szerint a tudomány elszakadt a mindennapi ember egzisztenciális problémáitól („életünk nehézségei közepette ennek a tudománynak semmi mondanivalója sincs számunkra”),¹⁵ és nem érzi többé feladatának, hogy az embert létében érintő legalapvetőbb kérdésekkel is foglalkozzon. Husserl, és részben néhol Weber is, a racionalitást érintő ezen kihívásokra egy dinamikusabb, flexibilis racionalitás-fogalom kidolgozásával próbál meg választ adni. Ezen a ponton a Weber és Husserl által választott megoldás iránya eltér egymástól: Husserl transzcendentális fenomenológiája olyan dinamikus racionalitás-fogalmat nyújtana, mely minden lehetséges kérdést magába integrálni, és a maga módján választ adni rá; Webernél azonban egy olyan racionalitás-fogalom körvonalazódik, mely tiszteletben tartja, és nem akarja meghódítani az emberben lappangó irracionálist, nem akarja domesztikálni az értékválasztások szubjektív és racionalizálhatatlan alapkarakterét.

Konklúzió

Husserlnél, éppen a *Filozófia mint szigorú tudomány* című írásában, amely Heidegger szemében, az újkori szcientizmus tipikusnak vélt megnyilvánulásaként, vörös posztónak számított, tesz egy tőle nem várt gesztust a szcientizmussal szemben. Amikor az ellen tiltakozik, hogy összekeverjék a világnézeti filozófiát a szaktudományos filozófiával, akkor azt mondja, hogy az csupán a modern kor előítélete, hogy mindent tudományossá kell tenni, és mindent a tudományosság mércéjével kell mérni. A világnézet-filozófia, folytatja Husserl, egy kor lecsapódott életbölcessége és élettapasztalata valamely individuális perspektíva prizmáján keresztül kifejezve. Lényegileg gyakorlati célzatú. Ugyanolyan rangú – hangsúlyozza Husserl –, mint a tudományos filozófia. Lényegi hibát követ el az, aki egyiket a másikkal szemben leértékelni, vagy egyiket a másiknak alá akarja rendelni. A tudományos filozófia nem tud irányt mutatni abban, hogy ki milyen világnézetet válasszon magának, és ez nem is feladata – a tudományos filozófia célja lényegileg más: Husserlnél ekkor a tudati élmények immanens lényeganalízise.

És ez a következtetés félelmetes módon egybecseng Weber következtetésével, mely szerint mindenkinek személyes kötelessége, hogy istent vagy démont válasszon magá-

15 Hua VI, 4. o.

nak. Olyan következtetés ez, melyet a kései Husserl elutasít, hiszen evidens módon ellentmond egy apodiktikus metafizika és apodiktikusan bizonyított morál lehetőségének, mégis ez a következtetés, borzongató lehetőségként végig ott kísért Husserl kutatási kézírataiban.

E tekintetben is, mint annyi más kérdésben, a kései Husserl megnyugtatóan lezáratlan, megnyugtatóan nyitott maradt. Csupán a tudós társadalmi felelőssége és hivatásbeli éthosza volt az, amelyet újra és újra hangsúlyozott, Weberrel egészen párhuzamosan. Arról a közös motívumról van szó, és ez lesz tanulmányunk filozófiai konzekvenciája, hogy a tudóst szavaiért és tetteiért társadalmi felelősség terheli; tudományos kutatómunkájába nem keverheti bele saját személyes gyakorlati állásfoglalásait; munkájának e tekintetben értékmentesnek, de épp ezért nem minden moralitástól és normativitástól mentesnek kell lennie. A tudósnak, mint a társadalom, mint az emberiség „funkcionáriusának”, hűnek kell maradnia hivatása szellemiségéhez és normáihoz, a tudománynak, mint hivatásnak a szelleméhez és normáihoz.

Bibliográfia

- Heidegger, Martin 2006. *Einführung in die phänomenologische Forschung*. (GA 17.) (Szerk. Friedrich-Wilhelm von Hermann) Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann.
- Husserl, Edmund 1972. *Válogatott tanulmányai*, Gondolat Kiadó, Budapest.
- Husserl, Edmund 1973. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Erster Teil: 1905-1920*. (HUA XIII.) (Szerk. Iso Kern) Martin Nijhoff, Den Haag.
- Husserl, Edmund 1976. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie. (Hua III.) (Szerk. Karl Schuhmann) Martin Nijhoff, Den Haag.
- Husserl, Edmund 1984. *Logische Untersuchungen*. Zweiter Band: Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis. (Hua XIX.) (Szerk. Ursula Panzer) Martin Nijhoff, Den Haag.
- Husserl, Edmund 1988. *Vorlesungen über Ethik und Wertlehre*. (Hua XXIX.) (Szerk. Ulrich Melle) Kluwer, Dordrecht.
- Husserl, Edmund 1991. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution. (Hua IV.) (Szerk. Marly Biemel) Nachdruck.
- Husserl, Edmund 1994. *Briefwechsel* Band VI. (Szerk. E. Schuhmann és K. Schuhmann) Kluwer, Dordrecht/Boston/London.
- Husserl, Edmund 1998. *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia*. Atlantisz Kiadó, Budapest.

- Husserl, Edmund 2008. *Die Lebenswelt. Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution. Texte aus dem Nachlass (1916-1937)*. (HUA XXXIX.) (Szerk. Rochus Sowa) Springer, Dordrecht.
- Muse, Kenneth R. 1981. „Edmund Husserl’s Impact on Max Weber.” *Sociological Inquiry Journal* 51/2, 99-104. o.
- Sesztov, Lev 1997. *Az alaptalan apoteózis*. Jelenkor Kiadó, Pécs.
- Weber, Max 1970. *Állam, politika, hivatás*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.